

НАПРЯМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

І. Г. Миколенко, к.е.н., доцент, Полтавська державна аграрна академія

Метою даної публікації є формалізація напрямів гармонізації економічних інтересів підприємств-учасників внутрішнього ринку агропродовольчої продукції.

Постановка проблеми. Внутрішній аграрний ринок є досить нестабільною системою, що спричинено насамперед не дуже високим рівнем внутрішнього споживання, значною залежністю ринкової ситуації від кон'юнктури зовнішніх ринків продовольства, а також недостатньо розвинутою ринковою інфраструктурою. Тенденції, що спостерігаються на ринку аграрної продукції, як на основному компоненті вітчизняного аграрного ринку, демонструють нестабільність цінової ситуації, що в цілому унеможливує досягнення очікуваних результатів діяльності його суб'єктів.

На сьогоднішній день, на фоні активізації процесів міжнародної економічної інтеграції, в яких бере участь Україна, зокрема, вступу нашої держави до Світової організації торгівлі, актуалізуються проблеми забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та нарощування експортного потенціалу суб'єктів аграрного сектора економіки України. Проте, характер конкурентної ситуації на внутрішньому ринку агропродовольчої продукції ускладнює розвиток суб'єктів виробничої сфери та потребує детального наукового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення проблеми функціонування аграрного ринку України займається широке коло науковців, а саме – Саблук П.Т., Амбросов В.Я., Губені Ю., Паламарчук Г., Макаренко П., Супіханов Б.К., Камінова С.Р., Кирилюк Є.М., Шпичак О.М., Сеперович Н.В., Зіновчук В.В. та інші. Дослідження вказаних авторів характеризується більш ніж глибоким розглядом більшості аспектів функціонування аграрного ринку та його суб'єктів. Проте, в сучасних умовах, на наш погляд, питання формування та розвитку конкурентної ситуації в контексті забезпечення ефективності діяльності виробників агропродовольчої продукції вимагають додаткового пророблення та систематизації.

Цілі статті. Метою даної публікації є формалізація напрямів гармонізації економічних інтересів підприємств-учасників внутрішнього ринку агропродовольчої продукції.

Виклад основного матеріалу. Спробуємо формалізувати особливості функціонування окремих його товарних сегментів вітчизняного ринку агропродовольчої продукції в контексті виявлення умов для забезпечення ефективного розвитку основної діяльності товаровиробників.

З ліквідацією державної системи контрактації аграрної продукції наявна інфраструктура збуту продукції виявилася неспроможною забезпечити

ефективне функціонування аграрного ринку. З'явилося багато комерційних посередницьких структур, які не мали відповідної матеріально-технічної бази і купували продукцію за непрозорими схемами, що спричинило значну тінізацію аграрного ринку. Потрібна була спеціальна ринкова інфраструктура для здійснення прозорих процедур продажу продукції виробниками безпосередньо споживачам, а також розгалужена заготівельно-збутова мережа, зорієнтована на велику кількість продавців і покупців та різних товарних партій продукції [1, 2].

Метою Програми розвитку аграрного ринку ще на 2003-2004 роки було створення умов для формування та розвитку стабільного аграрного ринку, який забезпечуватиме конкурентоспроможність усіх учасників, сприятиме збалансуванню темпів зростання купівельної спроможності з наповненням аграрного ринку якісною продукцією, збільшенню експорту аграрної продукції та продовольства, забезпеченню результативності державної підтримки у виробництві та реалізації продукції, забезпеченню системності у розв'язанні економічних проблем агропромислового комплексу. Пройшло майже десять років, однак, як бачимо, жодна з поставлених цілей так і не була досягнута. Стан аграрного сектора економіки залишається критичним. При цьому мова вже не йде про інтенсивний шлях нарощування виробничого потенціалу аграріїв в найближчий час. На даному етапі головним має бути недопущення подальшого занепаду галузі.

Основними причинами, що викликають систематичне відставання і гальмування розвитку АПВ у порівнянні з іншими секторами економіки України, можна виділити наступні: недостатній розвиток інфраструктури аграрного ринку на регіональному і національному рівнях; відсутність активної участі держави у створенні ефективної налагодженої ринкової інфраструктури; недостатнє забезпечення аграрних товаровиробників ресурсами промислового походження з недотриманням паритету цін; відсутність організованих каналів збуту агропромислової продукції з прозорими механізмами ціноутворення; домінування тінювих схем купівлі-продажу аграрної продукції та продуктів її переробки; відсутність налагоджених тісних зв'язків між маркетинговими, фінансово-кредитними, інформаційно-консультативними та агросервісними складовими інфраструктури аграрного ринку; дестабілізація внутрішнього аграрного ринку з причини занижених цін на ім-

портовану продукцію у порівнянні з вітчизняною; відсутність повноцінної системи інформаційного забезпечення шляхом моніторингу попиту, пропозиції, рівня цін, насиченості ринку продукцією тощо; відсутність досконалої нормативно-правової бази щодо стандартизації і сертифікації агропромислової продукції.

Як наслідок, аграрний ринок України не має змоги в достатній мірі виконувати притаманні йому функції, характеризується спонтанним характером та відсутністю систематизації ринкових відносин, наявністю великої кількості комерційних посередницьких структур, які не мають відповідної матеріально-технічної бази і купують продукцію за непрозорими схемами. Внаслідок цього мають місце тіньові ринкові операції та недобросовісна конкуренція між вітчизняними товаровиробниками та імпортерами. Продовжується нарощування диспаритету цін у сільському господарстві порівняно з іншими галузями економіки, в результаті чого зростають втрати як виробників, так і споживачів, втрачається кількість та знижується якість продукції. Для багатьох аграрних товаровиробників залишається проблемою об'єднати свій товар у великі партії для продажу на біржі через відсутність у районах діючих агроторгових домів та обслуговуючих кооперативів, а також проблема його зберігання.

Стосовно ринку зерна слід відмітити, що від'ємне значення різниці між внутрішніми і зовнішніми цінами на переважну більшість зернових культур (тобто зовнішні ціни суттєво вищі за внутрішні) свідчить про високі конкурентні переваги українського зерна як експортно-орієнтованого товару. Аналіз діючих тарифів показав, що високі митні тарифи не впливали на ціни вітчизняних зерновиробників, а, відповідно, і на їх доходи від

реалізації. У структурі чистого доходу від реалізації продукції аграрними підприємствами України у 2010 році зерно займало найбільшу питому вагу – 35,2 %, однак при цьому посідає 2-ге місце по рентабельності виробництва – 28,7 % проти 75,9 % рентабельності соняшнику. Наразі вказаний дисбаланс товарної структури виробництва в аграрних підприємствах тільки поглибився. Головною причиною такої невідповідності доходів і рентабельності виробництва зерна можна назвати факт відсутності у переважній більшості зерновиробників розвинутої інфраструктурної вертикалі «поле – порт – споживач», власної бази доробки і зберігання зерна, транспортної інфраструктури і портового терміналу. В результаті основну частину прибутків отримують зернотрейдери з одночасним їх додатковим стимулюванням з боку держави шляхом повернення податку на додану вартість. За таких умов, на наш погляд, заслуговує увагу створення механізму співпраці держави та великотоварних вітчизняних виробників зерна, які водночас були б потужними експортерами, а також кооперація дрібнотоварних зерновиробників з метою налагодження дієвої схеми збуту.

Дослідження ринку олії свідчать, що впродовж останніх років внутрішні ціни на олію є нижчими за зовнішні. Це свідчить про високий рівень конкурентоспроможності вітчизняного насіння соняшнику, пропозиція якого є достатньою не лише для задоволення потреб харчової промисловості, але і для експорту насіння. Стійка тенденція зростання попиту на насіння соняшнику викликала збільшення ціни реалізації, логічним наслідком чого, у свою чергу, стало стрімке розширення посівних площ під цією культурою (рис. 1).

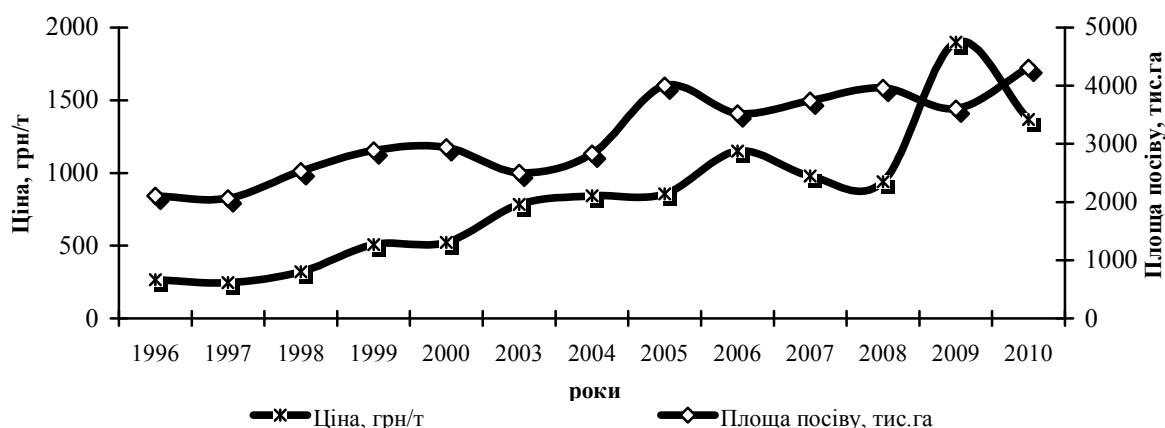

Рис. 1. Динаміка ціни і площі посіву соняшнику [3].

Очевидною є лінійна залежність між ціною реалізації насіння соняшнику і площею посіву, адже підвищення першого показника у звітному році закономірно викличе у сільгоспвиробників бажання збільшити другий показник у наступному році з метою отримання більших прибутків. Так,

якщо у 1990 році виробляли 2571 тис.т соняшнику, то у 2010 році – 6526 тис.т. Однак це явище можна оцінити виключно як негативне через ґрунтовиснажливий характер і спадаючу врожайність, адже для досягнення такого результату порушено норми сівозміни – замість 10 % у стру-

ктурі посівних площ соняшник займає до 25 % і більше.

Заради збереження потенціалу родючості українських чорноземів сільськогосподарським товаровиробникам варто зменшити площі під соняшником до науково обґрунтованих розмірів, а натомість розширити частку інших олійних культур у структурі посівів. А враховуючи конку-

рентоспроможність олійного насіння та олій на світовому ринку, а також перспективи виробництва пального із рослинної сировини – це позитивно впливатиме на прибутковість галузі.

Динаміка показників виробництва і реалізації цукру має ознаки стихійності та стохастичності. Нині обсяги виробництва цукру в Україні досягли свого критично-низького рівня (рис. 2).

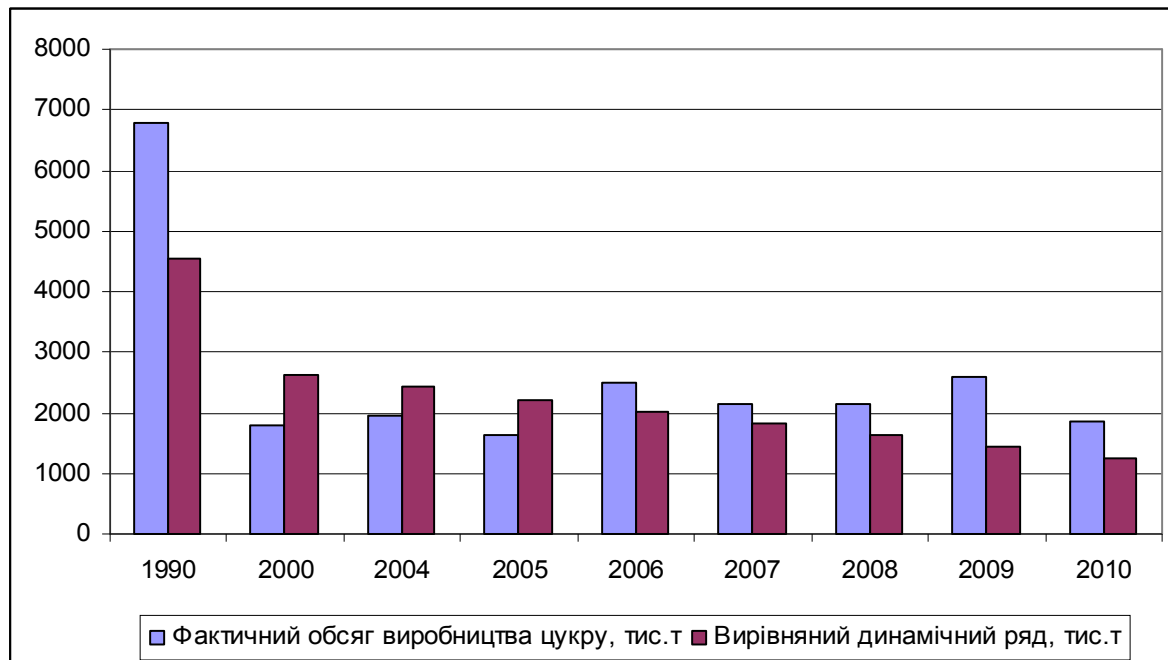

Рис. 2. Фактичний і вирівняний обсяг виробництва цукру в Україні [3]

З рис. 2 очевидно, що впродовж останніх 17 років обсяг виробництва цукру в країні має тенденцію до стрімкого зниження. Так, у 2010 році в Україні вироблено лише 1,9 млн.т цукру-піску проти 6,8 млн.т у 1990 році, тобто переробна промисловість цукрових буряків скоротилася більш ніж у 3,5 рази. Згідно з проведеними розрахунками вирівнювання динамічного ряду, щорічне скорочення обсягів виробництва цукру досягає в середньому 194 тис.т.

Основною причиною такого стану виявилася неконкурентоспроможність галузі, викликана суттєвим перевищенням внутрішніх цін на цукор над зовнішніми. Однак, якщо до вступу України в СОТ сплата імпортного тарифу у розмірі 50 % майже вирівнювала ціну імпортного і вітчизняного цукру, то після вступу (тобто з початку звітного року) на внутрішній ринок надходить не менше 260 тис.т значно дешевшого тростинного цукру. За таких умов необхідно перш за все знайти компроміс між рядом нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання виробництва і реалізації цукру, і реаліями ринку. Квотування виробництва і поставки цукру на сьогоднішній день функціонує, як регуляторний інструмент, втім повною мірою себе не виправдовує. Поряд з цим не менш важливою умовою забезпечення успіш-

ного функціонування галузі має стати інтенсивне підвищення врожайності цукрових буряків, існуючий рівень якої не в змозі забезпечити конкурентоспроможність цукру.

В результаті проведеного аналізу виявлено, що протягом останніх 17 років середньорічне виробництво м'яса підтримувалося виключно за рахунок скорочення поголів'я худоби і птиці в усіх секторах сільського господарства, а рентабельність змінилася на катастрофічну збитковість. При цьому сільськогосподарські підприємства м'ясного напрямку спеціалізації несуть збитки впродовж 12 років, що безумовно відбилося на обсягах виробництва та реінвестування доходів в цей напрям спеціалізації. Лише в останні два роки ситуація певною мірою змінилася на краще, втім, відбувається покращання статистичних показників не за рахунок гармонізації економічних інтересів, а за рахунок адаптації до існуючих умов олігопсонічної конкуренції найбільш потужних товаровиробників. В свою чергу, за період з 1990 по 2010 роки 20-ти-відсоткова рентабельність продажу м'яса ВРХ змінилася на 40-відсоткову збитковість. Подібна ситуація простежується і відносно реалізації м'яса інших видів (рис. 3).

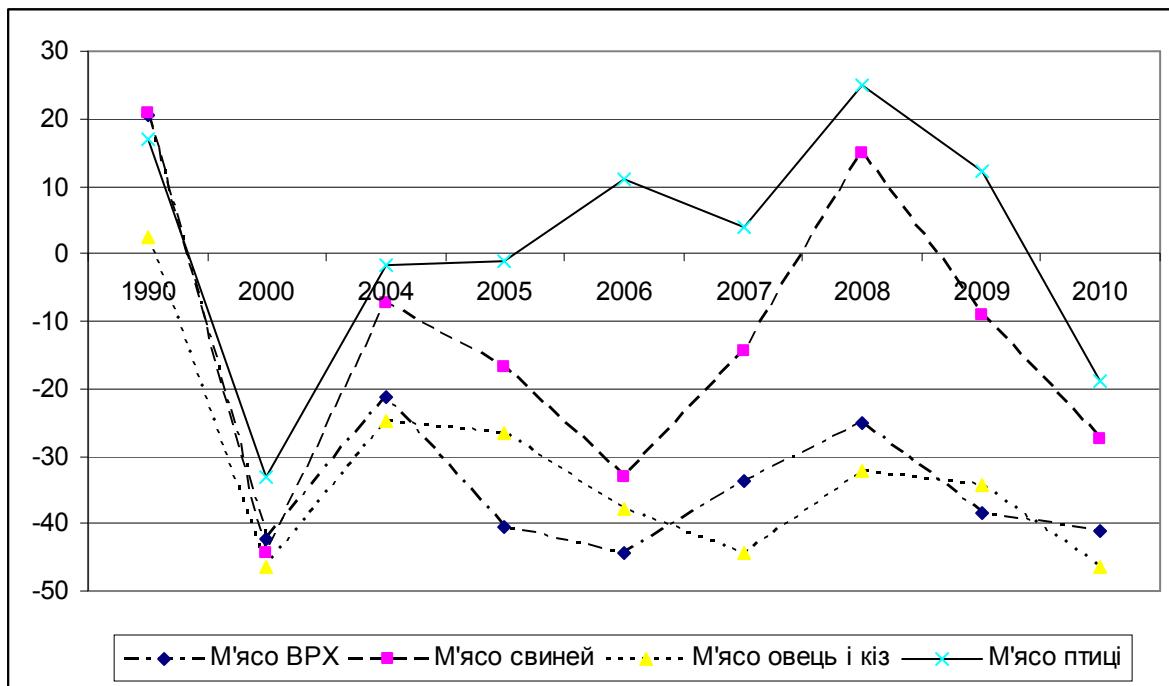

Рис. 3. Динаміка рентабельності виробництва м'яса худоби і птиці [3]

Досліджуючи ситуацію з ресурсами м'яса в Україні, варто відмітити, що у 1990 році рівень забезпеченості населення м'ясом і м'ясними продуктами становив 85,3 %, а у звітному році – не досягає і 50 %. Слід зазначити, що за таких умов дефіцит частково покривається імпортом. Якщо у 2003 році експорт ще дещо перевищував обсяги імпорту м'яса, то у наступний період простежується суттєве зростання імпорту. При цьому мотивація імпорту базується на демпінгових низьких цінах імпортової продукції та можливостях перепродати її за вищими цінами на внутрішньому ринку. Однак найбільш тривожним є той факт, що три чверті м'ясної продукції надходить від господарств населення, що практично позбавляє цю галузь перспектив конкурентоспроможності.

Вітчизняний ринок молока характеризується монополізацією сфери переробки великими корпораціями. Протягом 1990-2010 рр. рентабельність виробництва і реалізації молока знизилася з 32,2 до 13,8 %, тобто більш ніж вдвічі. Однак, не дивлячись на це, на даний момент молоко залишається єдиним прибутковим видом тваринницької продукції. Аналіз внутрішніх і зовнішніх цін на основні молочні продукти свідчить про те, що за ціною продукція вітчизняного виробництва конкурентоспроможніша, ніж аналогічна імпортна. Проте, проблема конкурентоспроможності молочної галузі лежить більше в площині якості продукції та її безпечності для споживачів, ніж рівня споживчих цін.

Для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності та лібералізації вітчизняного молочного сектору необхідно перш за все підвищувати технічну і економічну ефективність переробного сектора, збільшувати концентрацію ви-

робництва й адаптувати сектор до вимог законодавства ЄС з гігієни і якості [4]

Результати проведеного аналізу дають змогу зробити висновок, що сучасний стан ринку агропродовольчої продукції не сприяє побудові гармонійних відносин між товаровиробником, споживачем та державою. Недостатньою є інвестиційно-інноваційна привабливість аграрного сектора та його інфраструктури. З метою подальшого забезпечення формування та функціонування аграрного ринку, створення належних умов збуту аграрної продукції, просування її на регіональні й національні ринки, встановлення реальних цін на цю продукцію необхідно посилити інтенсивність заходів щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку. Ми погоджуємося з думкою Майстро С.В., що вирішення цієї проблеми можливе лише за умови застосування певного регулюючого впливу з боку держави, який спрямовувався б на інтенсифікацію розвитку інфраструктурних елементів ринку, поглибленням конкуренції у сфері обігу, що допоможе виробникам вільно варіювати каналами розподілу своєї продукції з метою досягнення найбільшої результативності своєї діяльності, а також створення умов, які стимулюватимуть інвесторів вкладати кошти у створення необхідних елементів інфраструктури аграрного ринку [5].

З огляду на формалізовані проблеми, формування інфраструктури ринку агропродовольчої продукції має відбутися через створення та розширення маркетингової мережі збуту аграрної продукції від виробника до споживача. Поряд з цим особливу увагу слід приділити розвитку кооперативних структур з тим, щоб у перспективі обслуговуючі кооперативи функціонували на те-

риторії кожної сільської ради, хоча б один кооперативний агроторговий дім був у кожному районі, області, засновниками якого стали б сільські кооперативи, фермери, сільськогосподарські підприємства, що значною мірою сприятиме розв'язанню економічних і соціальних проблем селян.

Основними шляхами уникнення визначених дисбалансів та суперечностей в функціонуванні суб'єктів сфер виробництва та обігу ринку аграрної продукції, на нашу думку, є:

1. Вирішення в аграрних підприємствах проблеми зберігання аграрної продукції власного виробництва з метою використання цінових коливань в якості джерела додаткового економічного ефекту.

2. Стимулювання процесів вертикальної агропромислової інтеграції суб'єктів ринку аграрної продукції.

3. Створення умов та стимулювання процесів прямого інвестування ресурсів суб'єктів сфери обігу аграрної продукції в сферу виробництва.

4. Підвищення рівня концентрації капіталу в сфері виробництва з метою позбавлення від комерційного диктату посередника.

5. Впорядкування системи державного регулювання аграрного ринку.

Висновки. Реалізація вказаних заходів забезпечить не тільки стабільне зростання ефективності всіх функціонально відокремлених груп суб'єктів ринку аграрної продукції в умовах гармонізації їх комерційних інтересів, а й сформує дієздатний та раціональний механізм забезпечення продовольчої безпеки держави та створить умови для успішної реалізації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку аграрного сектору економіки за рахунок забезпечення розширеного відтворення капіталу його суб'єктів.

Список використаної літератури:

1. Савощенко А.С. Інфраструктура товарного ринку: Навч. посіб. / А.С. Савощенко. - К.: КНЕУ, 2005. - 336 с.
2. Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора [монографія]. / Тамара Олексіївна Осташко. - К.: Фенікс, 2004. - 280 с.
3. Сільське господарство [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Кобута І.В. Оцінка впливу вступу України до СОТ на окремі ринки аграрної продукції / І.В. Кобута, О.Л. Шевцов // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 127-135.
5. Майстро С.В. Формування та напрямки державного регулювання розвитку інфраструктури аграрного ринку // Державне будівництво. – 2007. – № 2. – 12 с.

Целью данной публикации является формализация направлений гармонизации экономических интересов предприятий-участников внутреннего рынка агропродовольственной продукции.

The purpose of this publication is the formalization towards harmonization of economic interests of member enterprises of the domestic market of agro-food products.

Дата надходження до редакції: 20.04.2013 р.

Рецензент: к.е.н., доцент Данько Ю.І.

УДК 339.13:338:631.155

ЦИКЛІЧНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ ТА ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ

М. А. Горлачук, к.е.н., доцент, Тернопільський національний економічний університет

У статті висвітлено основні закономірності циклічного функціонування аграрного ринку та його регулювання. Розглянуто і проаналізовано аграрний цикл на сучасному етапі розвитку ринкової економіки. Обґрунтовано напрямки регулювання аграрного ринку в умовах циклічності економічної динаміки.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний процес регулювання аграрного ринку вимагає глибокого наукового аналізу цілого ряду існуючих теоретичних і практичних проблем. Розв'язання їх є важливим для з'ясування особливостей прояву та можливостей цілеспрямованого управління ними, а з огляду практичного застосування – дозволяє вироблення і реалізацію обґрунтованої економічної політики.

Однією із проблем такого змісту є циклічність функціонування і розвитку аграрного ринку [2, с.

168]. Її розв'язання передбачає вироблення ефективної антициклічної політики та, передусім, мінімізацію наслідків негативного впливу дії економічного циклу. Події 2008-2009 рр. яскраво засвідчили, що наша держава не має реальної антициклічної політики стосовно аграрного ринку, а система цінового регулювання виявилася однією з найбільш вражених світовою економічною кризою [2, с. 5]. Тому питання регулювання економічної циклічності особливо актуальне для забезпечення стабільності функціонування агра-